

В степу на могилі

Марія Пригара

Летить з-над Чорного моря солоний вітер, гуля татарськими степами, козацькими шляхами, хилить високу траву, що не встигла пожовкнути від сонця. Лисніє шовком трава, біжить хвилями: не зразу й продерешся в її плутаній гущавині,— по груди людині сягає. Важко примітити в цій гущавині стежку, знайти втоптаний кінськими копитами шлях,— тільки той, хто змалечку звик мандрувати в степу, може його вгадати.

А що ж то за подорожній іде в полудневу спеку, намацує стежку в траві довгим києм? За поясом пістоль, за плечима — бандура. Звисають на груди білі як молоко вуса, замість лівого ока — червона западина: старий кобзар-запорожець прямує кудись у дорогу. Не сам він: слідом шкутильгає гнідий кінь, хита головою — теж старий, аж сивий. Втома зморила обох: ні-ні та й стане кінь, зітхне важко, як людина, або кобзар зупиниться, зіпреться руками на кий — передихнути.

Зійти б десь у яроч, посидіти в холодку, напиться води з джерела, та не видно близько яру. Тільки степова могила бовваніє попереду. Отам, у затінку, можна й перепочити.

— Чуєш, Гнідашу, вже недалечко! Кульгай, кульгай, не зупиняйся!

Зітхає кінь: недалечко, то й недалечко! І кобзар зітхає, поплескує спітнілу золотисту ший; все б гаразд, та покалічився гнідий, не може на ногу ступити — довелося злізти з сідла. Що не кажи, а и сам він, старий, теж підупав на силі — не йдуть бісові ноги, наче їх відібрало! І в голові джмелі гудуть, хоч горілки не пив і не нюхав.

— Ану, Гнідашу, ще трохи! — чи то коня, чи самого себе заохочує старий.

Та вже простяглася назустріч коротка полуднева тінь — ось і могила! Оддалік — невеличкий яроч: може ж, у ньому й вода є? Допіру над степом прошуміла злива.

Гнідаш витяг морду, зафоркав — є вода! Запитливо глянув на господаря. І помалу пошкутильгав до ярка, став спускатися схилом.

А старий випив трохи води з баклаги й ліг на землі. Їсти нема чого, у торбі ні скоринки. До цього не звикать: траплялося старому й по тижню голодувати, блукаючи степом. Та млість лягла на груди, стисла серце, не дає зітхнути.

Ой кобзарю, кобзарю, чи не відспівав ти своє? Чи не відтоптав рясту? Бо скидається на те, що час тобі лагодитися в далеку дорогу...

Від цієї думки дужче застукотіло серце, кров швидше потекла по холонучих жилах. Ану, відступися, костомахо! Дай ще глянути з високої могили на степ, заспівати, як стане сили!

Без цього й зо світу не піде кобзар: не таку має вдачу!

І, зіцпивши зуби, хитаючись на ослаблих ногах, звівся старий. Закинув бандуру за плече й поліз-побрався схилом угору...

Ой же й висока могила — і коли воно таку насипано?! Аж чудно згадати, що колись, замолоду, міг разів зо три збігти на вершину й шугнути на втіху братчикам-козакам униз, не зводячи подиху. А раз було — не втримався на ногах і покотився з могили шкереберть. Отут його й прозвано Загребою, бо скотився, мовляв, додолу коржем, а їх на Січі звуть "загребами", через те що печуть, загібаючи в гарячий попіл.

Чи від спогадів, чи від того, що, хапаючись за траву, добрався-таки до вершини, трохи полегло.

Сів, притулився до незграбно витесаної баби, що, мабуть, років з тисячу стояла на вершині, посміхаючись кам'яним ротом, і в обличчя, в груди хвилею вдарив гарячий, духмяний вітер.

До самого обрію зеленів степ, де-не-де прошитий темними пасму — гами балок та ярів, поцяткований білими й жовтими озерцями квітучого катрану та буркун-зілля, від яких аж сюди, на могилу, віяло медом.

Помалу відступили чорні думки. Кобзар скинув з плеча бандуру й стиха заспівав, перебираючи струни негнучкими пальцями:

Ой їхали козаченьки з України,

Попутали коників у долині.

Гей, самі посідали на могилі,

Викресали вогнику, закурили.

Як же там далі? Либонь, так:

Гей, викресали вогнику, закурили,—

Розпустили пожар по долині,

Попалили діточки солов'їні.

Котрії старшії — полетіли.

Котрії меншії — погоріли.

Прилетіла матінка солов'їна:

— Бідна ж моя головонька, нещаслива!

І згадалося: цю пісню вивчив колись першу, як пішов до кобзаря в науку. Молодий був — двадцять літ мав чи, може, й менш...

Як бились під Перекопом, вибив татарин око стрілою. Місяць тоді лежав у гарячці, не знав, коли день, коли ніч, бо й на друге око почав сліпнути. Якось одужав, не осліп — тільки бачив ледве-ледве, як туманом усе затягло.

І полізла в голову всяка нечисть: нащо його жити калікою? Кому він на Січі отакий потрібен? Курінь підмітати чи коні пасти? Так він і того не здужає.

Мабуть, вкоротив би собі віку, та порятував старий січовик з сусіднього куреня, перестрів:

— Журишся, хлопче?

Що на це скажеш?

— А ти, той... ти співати вмієш?

— Та наче співаю трохи...

— Ану, ходім!

І подибавав, кречучи, на околицю Січі — гасан-базар; там у мазанці біля корчми жив його побратим — старий кобзар Данило.

Згадуючи, старий тільки всміхнувся та похитав головою. Бо хоч кобзар Данило, почувши про Стецькове лихо, і взяв його в науку, та втовкмачував ту науку по-своєму. Перепадало Стецькові й кийком по спині, й бандурою по голові, коли виводив пісню не так чи, крий Боже, переінакшував думу, як йому здавалося краще.

— Ой ти, вражий сину! А ти ж чого це на свій копил перевертаєш? Отой кобзар, може, ночей не доспав, не пив, не їв, як думу складав — щоб людям у пам'ятку було, бо це ж усе щира правда-бувальщина! Співай, кажу, отак, як є, не руш ні словечка!

Запальний був дід, а таки, спасибі йому, навчив усього, що сам знав; а знав він без ліку пісень і дум, вже й не пам'ятав, котру в когось вивчив, а котру сам склав, — наспівав, мандруючи за січовим військом чи блукаючи з бандурою по Україні.

З того дня, коли, вклонившись дідові Данилові в ноги за науку, повісив Стецько через плече бандуру й уперше після свого каліцтва рушив із січовиками в похід, збігло ні багато ні мало — півсотні літ.

Де тільки не був! Співав і на Майдані Сліз у Гезльові, й під ворітьми Стамбула, передавав вісті козакам-невільникам, як мали братчики їх визволяти. Ходив і в золотоверхий Київ, і в славний город Львів, а звідти в зелені гори Карпати, вівчарям співав на гірських полонинах.

Приграючи собі на бандурі, коло багаття виспівував він думи про батька Хмеля, що нагнав лютого страху на панів-ляшків, розгромив їхнє військо під Жовтими Водами, під Корсунем та Пилявцями, ще й самого польського гетьмана коронного Миколу Потоцького захопив у полон.

"Ая! Ая!" — дивуючись, притакували вівчарі. Вони пригощали кобзаря немудрими пастушими стравами — твердим овечим сиром і кислою сироваткою-жентицею, а тоді, взявшись за руки, і собі виводили гуцульських співанок такими гучними голосами, аж луна шугала в гори й сполохані олені тікали з полонин світ за очі.

І гострили легені топірці, йшли до батька Хмеля — гнати панство за Віслу.

Росло, множилося козацьке військо: вже й у Польщі потай допитувалися про Хмеля затуркані хлопці.

Ходив тоді кобзар і в Польщу, та нещасливо: спіймав якийсь панок біля свого маєтку, вкинув у льох, обіцяв уранці повісити, та не на того напав — утік Отецько серед ночі, ще й десяток панських хлопів забрав із собою на Україну.

Зітхає старий: усього було доволі...

Не сиділося старому на місці ніколи, така вже вдача. Була оце й зараз думка — піти на хутір до когось із братчиків-запорожців: багато старих побратимів доживає віку в степу. Та нічого, певне, з того не буде.

Озвалися давні рани, пече-щемить серце. Складай, мабуть, останню думу, кобзарю! т заспівав старечий голос, забриніли струни:

Гей, кобзо моя,

Дружино моя,

Бандуро моя мальована!
Де ж мені тебе діти?
Чи в степу спалити,
Попілець за вітром пустити?
А чи на могилі положити?
Будуть буйні вітри в степу пролітати,
Твої струни зачіпати,
Жалібно вигравати.
Будуть козаки подорожні проїжджати,
Твій голос зачувати,
До могили будуть завертати,
Бандуро моя!
Вийшов з яру кінь, пришкутильгав на хазяїнів голос, нашорошив вуха.
Дужче й дужче бринить стара бандура серед степу, на могилі. Кобзар думу співає...